

Peter Widell og Mette Kunøe (udg.):
10. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog
Århus 2005

NATIONAL, INTERNATIONAL OG GLOBAL SPROGNORM I GYMNASIERNE I DEN DANSK-TYSKE GRÆNSEREGION

Af Karen Margrethe Pedersen (Institut for Grænseregionsforskning, Syddansk Universitet)

I Danmark og Tyskland har sprognormer inden for undervisning først og fremmest været sat under lup i den danske folkeskole og den tyske grundskole.¹ Her opfylder de fleste danske børn deres undervisningspligt og de tyske børn deres skolepligt. Sprognormerne bliver således et fælles vilkår som gælder for næsten alle børn. Det gør dem interessante at analysere, for det giver mulighed for generaliseringer. De gymnasiale uddannelser i Danmark og de sidste år af det tyske gymnasium er derimod frivillige, så sprognormerne i undervisningen er ikke fælles for alle unge. Det som især gør dem interessante at studere, er at gymnasieeleverne tilhører en gruppe der kan videreuddanne sig til at blive undervisere både i skolen og de gymnasiale og videregående uddannelser. De kan blive normbærere og fortsætte i det traditionelle spor, men de kan også blive normgivere og sætte nye normer for sproget i undervisningen. Begge dele kan få konsekvenser for sprognormerne i hele samfundet.

En sprognorm fastlægger hvilke sproglige udtryksmidler man skal anvende, og hvornår man skal bruge dem. Men den er ikke det samme som det sproglige udtryk og sprogbrugen. Normen er en idealforestilling. Og virkeligheden svarer ikke altid til idealet. Det fremgår hverken af danske eller tyske bekendtgørelser, undervisningsvejledninger eller læseplaner hvilken sprognorm der er gældende for talesproget i undervisningen, men det er præciseret at lærere og elever skal overholde de officielle retstavningsregler i deres skriftlige produktion. For dansk er de i Danmark defineret i *Retskrivningsordbogen* fra Dansk Sprognævn og for tysk i Tyskland i *Duden*. For engelsk som fremmedsprog fremgår det heller ikke hvilken varietet af sproget lærere og elever skal have som norm.

Der er ingen officiel udtalenormering i undervisningen i Danmark og i Tyskland, men til gengæld er der en skjult dagsorden. De fleste lærere tilstæber at leve op til en dansk rigsmåls-

¹ Ammon 1972, Pedersen 1977, Hansen 1983, Kristiansen 1990.

norm eller en højtysknorm fordi de hver især har høj status i samfundet, og fordi det er en udbredt myte at det mundtlige sprog i undervisningen skal svare til skriftsproget for at undgå sproglige barrierer. Dette sprogsyn bliver lagt ned over undervisningen, så eleverne skal leve op til disse sprognormer. Det gælder både i skolen og det almene gymnasium i Danmark og Tyskland.

Skole- og gymnasiestrukturen i grænseregionen

Da skolestrukturen i Danmark og i den tyske delstat Slesvig-Holsten er forskellig, afspejler det sig i Sønderjylland og Sydslesvig, som udgør den dansk-tyske grænseregion. På dansk side omfatter skolen 1.-9./10. klasse og det almene gymnasium 1.-3. gymnasieklasse. På tysk side består skolen af en grundskole med en 1.-4. klasse, og derefter er eleverne fordelt på hovedskole med 5.-9. klasse, realskole med 5.-10. klasse og gymnasium med 5.-13. klasse. Desuden er der nogle enkelte fællesskoler med 1.-13. klasse. Både det offentlige og det private skolesystem må rette sig efter denne struktur.

Grænseregionen er karakteriseret ved at de to nationale mindretal, det tyske og det danske, har deres eget private skolevæsen, der også omfatter et gymnasium. I Sønderjylland har det tyske mindretal Deutsches Gymnasium für Nordschleswig i Aabenraa, og i Sydslesvig har det danske mindretal Duborg-Skolen i Flensborg, som på dispensation kun omfatter 7.-13. klassetrin. Derudover er der offentlige gymnasier i Sønderjylland og Slesvig-Holsten.

Der vil i den følgende analyse af sprognormer i undervisningen blive fokuseret på tre gymnasier, hvor det danske sprog spiller en fremtrædende rolle, og hvor der udspiller sig sprogsyn og sprognormer som dels bekræfter, dels adskiller sig fra de traditionelle.

En national sprognorm

Der bliver undervist på dansk i de danske gymnasier og på tysk i de tyske gymnasier, undtagen i sprogfagene. Der hersker en officiel etsprogethedsnorm. Sådant en etsprogethedsnorm finder mange helt indlysende. Det skyldes en indgroet forestilling om at det almendannende gymnasium skal formidle den nationale kultur på det nationale sprog, så eleverne kan opbygge deres kulturelle selvforståelse som danskere eller tyskere. Denne forestilling bygger på en nationalromantisk tankegang om overensstemmelse mellem sprog, kultur og identitet. Eleverne vil efter denne ide ikke kunne danne en national dansk eller tysk identitet uden nationalsproget og uden nationalkulturen, som er de væremåder, opfattelser og færdigheder som ligger i nationen og nationens vi-fællesskab. Her er nationalsproget det nationale kit som binder nationen sammen,

og som binder det tyske og det danske mindretal til deres nationale tilhørsland. De hører også til nationen, det tyske mindretal til Tyskland og det danske til Danmark.

I gymnasierne hersker der ikke blot en etsprogethedsnorm, men også en rigsdansk sprognorm. I de danske gymnasier, som også omfatter det danske mindretals gymnasium, er rigsdansk normen, dvs. dansk rigsmål i mundtlig fremstilling og dansk rigssprog i skriftlig fremstilling. I de tyske gymnasier, som ligeledes omfatter det tyske mindretals gymnasium, er det højtysk på begge områder. Tilsammen giver etsprogethedsnormen og rigsdansknormen en national sprognorm.

En international sprognorm

Blandt de offentlige tyske gymnasier i grænseregionen er der enkelte som har en tosproget gren. Der bliver eleverne undervist på engelsk i nogle af de naturvidenskabelige fag, og idealet er at eleverne skal beherske tysk og engelsk præcist som etsprogede og holde sprogene hver for sig. Denne sprognorm er en dobbelt etsprogethedsnorm. Tillige gør en uofficiel udtalenormering i form af højtysk og britisk-engelsk sig gældende. Disse to sprognormer giver tilsammen en international sprognorm.

På de tyske mindretals gymnasium i Aabenraa har undervisningen hidtil haft en tysk national sprognorm, for tysk har været det eneste undervisningssprog uden for fremmedsprogundervisningen. I år har mindretallets skole- og sprogforening, som gymnasiet hører under, imidlertid vedtaget en tosproget sprogpolitik for mindretallets skolevæsen.² Da den endnu ikke hverken har ført til forandring af sprogfordelingen i læseplanerne eller er blevet udmøntet i praksis, kan det ikke slås fast at sprogpolitikken vil medføre en international sprognorm, men meget tyder på at det vil ske.

En international sprognorm er allerede på programmet i en dansk-tysk Europaklasse i grænseregionen. Den er et resultat af et grænseoverskridende samarbejde mellem to offentlige gymnasier: Tønder Gymnasium i Sønderjylland og Friedrich-Paulsen-Schule i Niebüll i Sydslesvig. Denne klasse har officielt ikke blot en dobbelt etsprogethedsnorm, men en tredobbelt etsprogethedsnorm. De danske og tyske elever som går i denne Europaklasse, bliver undervist på dansk, tysk og engelsk, og målet er en høj kompetence i alle tre sprog, og eleverne får en international studentereksamen. Hvilken udtalenormering som gælder for de tre sprog, er der ikke taget officiel stilling til, og det er helt i tråd med dansk og tysk sprogpolitik inden for undervisning. Det er ikke officiel sprogpolitik i læseplanerne at eleverne skal lære at tale rigsdansk og

² Deutscher Schul- und Sprachverein für Nordschleswig 2004.

højtysk, men det bliver gennemført som pædagogisk praksis. Efter al sandsynlighed adskiller udtalenormeringen for denne klasse sig ikke fra den gængse.

Sprogfordelingen og sprogkompetencen i Europaklassen

Europaklassen adskiller sig fra de to gymnasiers øvrige klasser ved at dens elever går i skole i Tønder den ene halvdel af året og i Niebüll den anden halvdel, men de har de samme lærere hele året. De er ansat dels i Tønder og dels i Niebüll og har dels dansk, dels tysk uddannelse, men flere af dem har boet i begge lande i en årrække. Klassens første skoleår var 2003-4.

Eleverne har de tre sprog: tysk, dansk og engelsk som fag, men klassen er delt i tyskere og danskere i fagene tysk og dansk. Tyskerne har faget tysk som modersmål og faget dansk som andetsprog, mens danskerne har faget dansk som modersmål og faget tysk som andetsprog. Da de danske elever videreudvikler tysk i mållandet Tyskland og de tyske elever dansk i Danmark, bliver disse sprog betragtet som andetsprog og ikke fremmedsprog. Eleverne har derimod undervisning i engelsk som fremmedsprog sammen. I alle de øvrige fag bliver de også undervist sammen, og her har de fagundervisning på dansk, tysk og engelsk.

Det første år har de haft matematik og fysik/kemi på dansk med danske lærere og danske lærebøger. Matematiklæreren er tosproget dansk-tysk, og fysiklæreren har dansk som modersmål og behersker tysk som fremmedsprog. Sport har eleverne haft med en tysk og en dansk lærer, og dansk og tysk sprog har været ligestillet og brugt af begge lærere. Den ene er tosproget tysk-dansk, den anden behersker dansk som modersmål og tysk som fremmedsprog.

I biologi og geografi har undervisningssproget været defineret som engelsk, og lærebøgerne har været på engelsk. Biologilæreren er tresproget tysk-dansk-engelsk, men geografilæreren er tosproget tysk-engelsk. Hun forstår lidt dansk, men taler det ikke ret gerne. I kunst har undervisningssproget været defineret som tysk. Læreren er etsproget tysktalende.

Da eleverne startede i Europaklassen, var 4 af de 28 elever tosprogede dansk-tysk. De øvrige havde lært tysk eller dansk som fremmedsprog og dertil engelsk. Generelt havde de danske elever en højere kompetence i tysk end de tyske elever i dansk. Men en del af de tyske elever havde en højere kompetence i engelsk end de danske elever. Nogle af dem havde haft fagundervisning på engelsk tidligere.

Undervisningen og sprognormerne i Europaklassen

Det billede der tegner sig efter første skoleår, er at lærerne i fagene dansk og tysk som modersmål lever op til en national norm. De har selv dansk, henholdsvis tysk som modersmål, dvs. første-

sprog. Lærerne i dansk og tysk som andetsprog har som erklæret hensigt at stræbe efter at opfylde den nationale norm, men lever ikke helt op til idealet, hverken med hensyn til standardsprog eller etsprogethed. De har selv tilegnet sig dansk, henholdsvis tysk som andetsprog gennem studier og bopæl i dansk- og tysksprogede samfund.

I de naturvidenskabelige fag opfylder lærerne ikke den internationale norm med den dobbelte etsprogethedsnorm og en standardsprognorm i hvert sprog. I klasseundervisningen har de en udstrakt brug af to eller tre sprog, der er hyppige kodeskift, og de sprog de har tilegnet sig som andetsprog, er karakteriseret ved sproglige træk fra deres førstesprog. Fx skal fagene matematik og fysik/kemi efter sprogfordelingsplanen foregå på dansk. Grunden hertil er at de tyske elever har et fagligt forspring i de to fag. De kan altså koncentrere sig om tilegnelse af dansk som andetsprog gennem fagundervisning på dansk.

I den daglige pædagogiske praksis indgår tysk imidlertid også i matematik- og fysiklærernes undervisning. De bruger det som et hjælpesprog til forklaringer for dem der har dansk som andetsprog. Men de bruger det også over for hele klassen. Tysk bliver derved undervisningssprog ligestillet med dansk både mundtligt og skriftligt. Lærerne begrundede denne sprogbrug med at de ønsker at øge de tyske elevers motivation for at videreudvikle deres kompetence i dansk og de danske elevers motivation for at videreudvikle tysk. Denne motivation mener de også at de fremmer ved ikke at rette elevernes sprog og ved at lade dem bruge kodeskift. Lærernes mål er at eleverne skal kunne opfylde den tredobbelte etsprogethedsnorm inden for så mange fag som muligt når de bliver studenter. Dertil kommer at matematiklæreren også anvender sønderjysk. Det anser han for naturligt i et område hvor dialekten bruges på begge sider af grænsen i en klasse hvor nogle af eleverne taler dialekten til daglig.

Elevernes holdning til brugen af de to sprog i matematik og fysik er positiv, og de bruger gerne både dansk og tysk og kodeskifter mellem dem. Der er derimod forskellige holdninger til brugen af sønderjysk. De som taler dialekten hjemme, føler det befriende at de endelig får deres dialekt accepteret i undervisningen. Det var ikke tilfældet i folkeskolen. De rigsdansktalende finder det i orden, mens de som har dansk som andetsprog, føler at sønderjysk komplicerer deres tilegnelse og udvikling af rigsdansk.

En global sprognorm

Spørgsmålet efter det første skoleår er om lærernes og elevernes brug af og blanding af dansk og tysk og evt. sønderjysk på to år vil føre frem til at eleverne kan opfylde den dobbelte etsprogethedsnorm i dansk og tysk hvor eleverne skal beherske hvert sprog præcist som etsprogede og

holde sprogene hver for sig. Og spørgsmålet er også om elevernes blanding af sprogene eller kodeskift er udtryk for et udviklingstrin i en sprogtilegnelsesproces, et intersprogligt tilegnelsestrin, på vejen mod at adskille sprogene og opfylde idealet om en dobbelt etsprogethedsnorm.

Hverken lærernes eller elevernes holdning til sprognormerne tyder på at nogen af spørgsmålene er relevante. De siger godt nok at de har den norm som er angivet i formålet med Europa-klassen, men tilsyneladende er de i fællesskab ved at etablere en anden sprognorm i undervisningen. Det er en integreret tosprogethedsnorm, hvor idealet er at man udnytter hele den samlede sproglige kompetence man har og skifter mellem sprogene og bruger låneord og også integrerer de egnsbestemte sprog, dialekterne. I skriftsproget ser der ligeledes ud til at være accept af valg af begge sprog i besvarelser af opgaver. Ved en mundtlig eksamen i fysik blev det endda understreget at valget af sprog var frit, og det var tilladt at skifte sprog. Både lærer og censor beherskede begge sprog.

En sådan sprognorm er global og ikke bare international. Den bliver betegnet som en global sprognorm fordi samtaler og forhandlinger inden for en globaliseret handelsverden uden for Europa og USA ofte har denne integrerede tosprogethedsnorm. Her er det muligt at leve op til idealet ved at bruge ens samlede sproglige kompetence i kommunikationen, og den kan omfatte flere sprog, dialekter og varieteter og kodeskift mellem dem.

En tilsvarende global norm forekommer hos unge inden for det danske mindretal i Sydslesvig, især blandt dem som er vokset op med to sprog i hjemmet. Deres ideal er at bruge disse to sprog og kodeskifte mellem dem og gerne også flette engelsk eller andre fremmedsprog sammen med dem.³ Dette er fx tilfældet blandt gymnasieeleverne uden for undervisningen på det danske mindretals gymnasium Duborg-Skolen.

Duborg-Skolen

Denne skole har en dansk national sprognorm for lærer-elev-kommunikationen både i og uden for undervisningen. Den er så udpræget at det er kutyme at lærerne kun taler dansk med eleverne. I undervisningen i faget tysk og fremmedsprogsundervisningen taler de naturligvis andre sprog. Men uden for timerne i disse fag gælder det for sproglærerne som de øvrige faglærere at der forventes at der bliver talt dansk af både lærer og elev. Det er dog ikke alle tysklærere der overholder den nationale sprognorm over for de dansk-tysk tosprogede elever. Dette bliver afspejlet

³ Pedersen 2000.

i en spørgeskemaundersøgelse blandt eleverne i 11. årgang.⁴ De oplyser at de som regel taler dansk til lærerne i timerne, men uden for undervisningen taler de også tysk til nogle af dem.

Duborg-Skolens elever er tosprogede efter et langt skoleforløb i det danske skolesystem og et liv i et tysk samfund. Over halvdelen af dem har tysk som førstesprog og hjemmesprog. De der har dansk som førstesprog, har i stor udstrækning forældre som er opvokset i Danmark. Disse forældre giver deres danske sprog videre og taler dansk med børnene derhjemme. Når gymnasieeleverne taler sammen i og uden for skolen, oplyser halvdelen af dem at det sker dels på dansk, dels på tysk. Den anden halvdel oplyser at de kun taler tysk til deres skolekammerater.

Næsten alle gymnasieeleverne mener dog at de skifter sprog og kodeskifter under samtaler med venner, familie og andre tosprogede. Et skriftligt kildemateriale fra gymnasieeleverne bekræfter at de praktiserer kodeskift uden for timerne, men der er endnu ikke foretaget observationer og optagelser i den almindelige undervisning. Disse kodeskift kan markere en afstandtagen til skolens nationale sprognorm, eller også er sprogbrugen et udtryk for et ønske om at opfylde en global sprognorm, således som den bliver praktiseret i nogle fag i Euroopaklassen.

Duborg-Skolens elever har hvert år en Blå Bog, hvor hver student bliver karakteriseret. Den giver også belæg for at kodeskiftene kan være udtryk for en global norm. Fx omtaler redaktørerne til bogen en kammerat på følgende måde, citeret som det står:

“Der var engang en lille pige med langt, lyst permanentehår, som “de slemme” ikke ville bo sammen med på en klasserejse til Bornholm i 8. klasse. ABER ERARE HUMANUM EST! Dette gælder på flere områder, denn “wenn jemand mit Alkohol umgehen kann, dann Bente” tror vi, remember Wallsbüll ‘93, denn wer hoch fliegt, kann tief stürzen, sogar ins Krankenhaus, aber was soll’s, inden vi kunne nå at besøge hende, mødte vi hende på festivals-pladsen igen.” (Blå Bog 1995).

Teksten har skift mellem dansk, tysk, latin, dansk, tysk, dansk, engelsk, tysk og dansk. Nogle vil tolke sprogbrugen som en frigørelse fra skolens norm efter studentereksamen, men gymnasieeleverne markerer også deres globale sprognorm i opslag på Duborg-Skolen. For nogle år siden blev et opslag sat op, hvorpå der stod: “Elevrådet på Duborg-Skolen: Wir quarken für Euch! Skriv til os, snak med os, læs vores www-sider, vær med til møder, muligheder er der mange, også for dig.” (Duborg-Skolen 1998 – og ‘af’ manglede). I 2003 var der sat et stort målebånd med tredive enheder op i kantinen en månedstid før studentereksamen. Det var forsynet med den tresprogede tekst: “Skoledage bis Abi. Made by Kirsten og Hans”. *Abi* er forkortelsen for den

⁴ Pedersen 2000.

tyske betegnelse for studentereksamen, *Abitur*. I øvrigt er elevernes studentertrøjer også tosprogede med ordene *Abi* og *studentereksamen* plus et årstal påtrykt.

En sådan studentertrøje bar eleverne i 2004, hvor to studenter holdt tale ved dimissionsfesten på dansk med et afsnit på tysk flettet ind. Dette afsnit var til de forældre som ikke forstod dansk. Der blev et ramaskrig, for fra Duborg-Skolens talerstol taler man kun dansk, for skolen har en officiel dansk national sprognorm. Følgen blev en læserbredsdebat i hele agurketiden i Flensborg Avis, mindretallets avis, som i øvrigt er på både dansk og tysk.

Sprogdebat

Denne sprogdebat er ikke noget nyt blandt de dansksindede i Sydslesvig. Den har været i over hundrede år, for den kom til udtryk første gang i Flensborg Avis i 1870. Debatten udspringer af en uoverensstemmelse mellem sprogbrugen i virkeligheden og det sproglige ideal som er en dansk national sprognorm. Den har primært drejet sig om elevernes sprog i mindretallets skoler og deres forældres kundskaber i dansk, men også om sprogbrugen i mindretallets foreninger. En gruppe af debattører går ind for en national sprognorm med dansk inden for alle områder, og for at dansk sprog, kultur og identitet hænger sammen. Det er karakteristisk at flere af dem er tilflyttere fra Danmark eller bosat der. De definerer mindretallet ud fra deres egen nationale identitet eller selvforståelse fra mindretallets tilhørsland Danmark som er domineret af en national sprognorm.

En anden gruppe har en international sprognorm med dansk i mindretallet og tysk i det tyske samfund. Flere af dem argumenterer for at eleverne skal udvikle dansk-tysk tosprogethed i skolen, og de fleste anser tilegnelsen af dansk som andetsprog for at være en langvarig proces. Så tysk må ind som hjælpesprog. Eleverne og forældrene må derfor tale dansk og tysk i skolen. Endemålet er dog en fordeling af sprogene så dansk bruges i mindretallet og tysk i flertallet.

Endelig har en tredje gruppe en global sprognorm. De ønsker at både dansk og tysk sprog har hver deres funktionsområder i mindretallet, og at dansk forekommer i flere varieteter så der foruden rigsdansk også er sydslesvigsk og sønderjysk. Dertil kommet at kodeskift mellem dansk og tysk og varieteterne er fuldt ud accepteret.

Sprognormer i nutid og fortid

Foreløbig omfatter analysen kun disse tre gymnasier. De to samarbejder om Europaklassen, hvor den nationale sprognorm ophæves i undervisningen i naturfag og afløses af en global sprognorm. Det foregår i de offentlige gymnasier i to lande der er domineret af en national sprognorm, og

hvor de fleste gymnasieelever fra barnsben af i dag er etsprogede, men hvor der tidligere har været en traditionel flersprogethed. I mindretalsgymnasiet er der derimod en national sprognorm i undervisningen i alle fag. Det foregår inden for et mindretal, hvor de fleste er tosprogede og både dansk og tysk bliver brugt i kulturelle og politiske foreninger. Denne modsætning i sprognormer i undervisningen kunne tyde på at det danske mindretals skolevæsen vil opretholde nationalstatens traditionelle nationale sprognorm, mens det offentlige skolevæsen går nye veje mod en global sprognorm.

Denne globale sprognorm har imidlertid rod i den traditionelle sproglige mangfoldighed i grænseregionen med dansk, sønderjysk, plattysk, højtysk og frisisk og en udbredt flersprogethed. Før sprogene blev nationaliseret i 1800-tallet, kunne sprogene frit bruges og kombineres, også med dialekterne. Det blev de ikke bare i dagligtale, men også i prædikenen i kirken og i skriftsproget. Men da den nationale tankegang fik overtaget, blev der strid om kirkesproget og undervisningssproget i skolen. Den skulle herefter svare til det officielle nationalsprog i den nation som havde magten i området.

Den globale sprognorms tilsynekomst i undervisningen åbner muligheder for at de unge kan blive normgivere der sætter tidligere tiders sprogsyn og sprogbrug på dagsordenen i regionen, det tidligere hertugdømme Slesvig. Det nye er at fremmedsproget engelsk er kommet til i en fremtrædende position. Derfor vil den nye sprognorm ikke være regional, men netop global.

Litteratur

- Ammon, Ulrich (1972) *Dialekt, soziale Ungleichheit und Schule*. Beltz Verlag: Weinheim und Basel.
- Dansk Sprognævn (2001) *Retskrivningsordbogen*. Alinea – Aschehoug Dansk Forlag: København.
- Deutscher Schul- und Sprachverein für Nordschleswig (2004) *Sprachförderung in den Institutionen des Deutschen Schul- und Sprachvereins für Nordschleswig*. Deutscher Schul- und Sprachverein: Aabenraa.
- Duden – *Die deutsche Rechtschreibung* (23. Auflage) Dudenverlag: Mannheim.
- Hansen, Elisabeth & Jørn Lund red. (1983) *Skolen, samfundet og dialekten*. Dafolo: Frederikshavn.
- Kristiansen, Tore (1990) *Udtalenormering i skolen*. Gyldendal: København.
- Pedersen, Karen Margrethe (1977) *Dialekt, regionalsprog og rigssprog – en analyse af børns skolesprog*. Institut for grænseregionsforskning: Aabenraa.
- Dansk sprog i Sydslesvig I+II* (2000) Institut for grænseregionsforskning: Aabenraa.